

Z. BURNYS

DOROVĖS SAMPRATA LIETUVOS NEOTOMISTŲ RAŠTUOSE

Buržuazinio laikotarpio Lietuvos visuomeniniame gyvenime įsigalėjus katalikų bažnyčiai, paplito su ja susijusi profesionali filosofija — neotomizmas. Marksistinėje literatūroje jai skirta nemaža darbų, tačiau neotomistinė etikos koncepcija plačiau kol kas netyrinėta, nors etikos klausimais Lietuvos neotomizmo atstovai rašė daug. Pažymėtini šie autoriai: I. Česaitis, K. Čibiras, Pr. Dovydaitis, A. Jakštas-Dambrauskas, St. Yla, P. Kirvelaitis, P. Kuraitis, J. Lomanas, A. Maliauskis, P. Malakauskis, K. Matulaitis, M. Reinys, K. Skruodys, J. Stankevičius, L. Tulaba. Kaip oficiali katalikų bažnyčios filosofija, neotomizmas buvo vienalytis, didesnės konfrontacijos tarp jo atstovų nebuvo. Neotomizmo etikos teoretikai vadovavosi metodologinėmis idėjomis, kurios išliko nepakitusios per visą prieškarinį laikotarpį.

Dorovė, moralė, etika

Dorovės ir moralės sąvokos Lietuvos neotomizmo etikoje buvo vartojamos kaip sinonimai. Skyrėsi jos nebent tuo, kad dorovė reiškė daugiau elgesio taisykles, kuriomis remiantis buvo vertinami žmogaus veiksmai gėrio ir blogio požiūriu, o moralės sąvoka buvo siekiama pabrėžti antgamtinę šių taisyklių kilmę.

Dorovinė pozicija, neotomistų požiūriu, iš esmės priklauso nuo žmogaus prigimties — žmogaus širdis iš prigimties linkusi mylėti kitus žmones ir daryti jiems gera. Poelgis priklausys dorovės sričiai tik tada, kai elgiamasi sąmoningai ir laisva valia. Valios laisvė čia yra būtina elgesio dorumo prielaida. Elgesio dorumą ar nedorumą, pasak neotomistų, galima nustatyti, remiantis trim kriterijais: 1) protu, 2) dievo apreiškimu ir 3) katalikų bažnyčia.

Etika buvo suprantama kaip dorovės mokslas, vertinantis ir normuojantis žmogaus elgesį. Šiam mokslui neotomizme buvo teikiama labai daug reikšmės, nes „bet koks praktiškas veikimas privalo būti etikos

tvarkomas"¹. Nei ekonomika, nei politika, nei menas, kaip teigė neotomistai, negali išsiveržti iš etikos taisyklių.

Lietuvos neotomistų požiūriu, yra dvi etikos rūšys: krikščioniškoji ir nepriklausomoji, arba pasaulietinė, kurioje dar pasireiškia įvairios kryptys. Tikra ir veiksminga esanti vien katalikiškoji etika, nes ji užtikrina dorovės dėsnių aiškumą ir pastovumą. Nepriklausomoji etika šių savybių neturinti, nes kiekviena kryptis moko savaip. Toks skirstymas atspindi bendresnę filosofinę problemą — mokslo ir tikėjimo santykį, kuris Lietuvos neotomizmo etikoje buvo aiškinamas nevienodai. K. Skruodžio nuomone², katalikiškoji etika pirmiausia turi remtis dievo apreiškimu, katalikų bažnyčios mokymu ir tik po to — sveiku žmogaus protu. Pasak J. Stankevičiaus³, nors etika privalo suderinti žmogaus elgesį su sveiko proto reikalavimais, protas vis dėlto negali išspręsti daugelio jos problemų (sąžinės, kančios, kaltės kilmės ir pan.), be to, ir dorovė protas ne visada duoda teisingus atsakymus. Todėl, jo nuomone, be pasaulietinės etikos, arba moralės filosofijos, turi būti atskira katalikų dorovės teorija, kuri privalo aiškinti, kaip vieni ar kiti veiksmai vertinami apreiškimo ir katalikų bažnyčios. Taigi K. Skruodys ir J. Stankevičius teigė, kad katalikų etika skirtina nuo moralės filosofijos.

A. Maliauskis laikėsi kitokios pozicijos. Jo manymu, etika apskritai yra filosofijos dalis. Tai praktinė filosofija, arba proto sukurtos tvarkos (to, kas turi būti) pažinimas. O etikos, arba dorovės filosofijos, objektas yra proto tvarkomas valios veiksmas. Etiką suprasdamas kaip dorovės filosofiją, A. Maliauskis atskyrė ją tik nuo moralės teologijos, kuri pagrįsta antgamtinio dievo apreiškimu. Priešingai, negu K. Skruodys ir J. Stankevičius, A. Maliauskis katalikiškąją etiką stengėsi priskirti dorovės filosofijai, derindamas protą ir tikėjimą.

Pabrėždamas, kad etika yra mokslas, t. y. įrodytų tiesų sistema, A. Maliauskis negalėjo pasitenkinti jos žemiškais tikslais. Aukščiausias žmogaus, kaip dievo kūrinio, tikslas, neotomizmo požiūriu, — garbinti savo kūrėją ir siekti amžinosios laimės pomirtiniame gyvenime. Tokiam tikslui pasiekti pasaulietiškos etikos nepakanka. Mokslo, pasak A. Maliausio, negalima atmesti, nes jis tyrinėja pasaulio objektus, per kuriuos prabyta natūralus apreiškimas, prieinamas visiems protą turintiems žmonėms. Tačiau dievas, kadangi iš kūrinių mes jį galime pažinti tik gana miglotai, suteikė dar vieną — antgamtinį — apreiškimą, užrašytą bažnytiniuose dokumentuose. Vienas apreiškimas negali prieštarauti kitam, nes abiejų šaltinis yra tas pats — dievas. Todėl mokslas, tyrinėjantis natūralų apreiškimą, negali būti priešingas tikėjimui apreiškstomis tiesomis. Mokslo laisvė ir prestižas, pasak A. Maliausio, netrukdo suprasti apreiškimo, nes mokslo tikslas — ne laisvė, o tiesa. O antgamtinis apreiškimas tik padeda apsisaugoti nuo klaidų.

¹ *Maliauskis A. Etika.* — Kaunas, 1935, p. 12.

² *Žr. Skruodys K. Etika.* — Kaunas, 1923.

³ *Žr. Stankevičius J. Dora.* — Kaunas, 1939.

Čia, kaip matome, formuluojamas neotomistinei etikai labai reikšmingas teiginys, kad visa, kas egzistuoja pasaulyje, yra dievo apreiškimo pasekmė. Šis tikslingumu pagrįstas teiginys ir yra pasaulietinės bei katalikiškosios etikos jungiamoji grandis. Pažymėtina, kad dievo nustatytas tikslas ir tvarka yra tie du kertiniai akmenys, ant kurių pastatytas visas neotomistinės etikos rūmas; jie sąlygoja ir normatyvinį šios etikos pobūdį. Norint pasiekti tikslą, „reikia gyventi su tam tikra tvarka, kurią ir nurodo etika“⁴.

Ne be pagrindo neotomistai savo etiką vadina humanistine. Iš tiesų šios etikos centre yra žmogus, bet jis suprantamas religiškai. Pabrėždama aukščiausią žmogaus paskirtį — pažinti ir garbinti dievą ir taip pasiekti amžinąją laisvę, — neotomistinė etika remiasi žmoguje esančia tariamai dieviška ir nemirtinga siela, kuri atspindi dievo sukurtą tikslų gradaciją. Žmogus, pasak neotomistų, yra tobuliausias dievo kūrinys ir kokybiškai skiriasi nuo kitų kūrinių savo siela, bet turi su jais daug bendra kūniškosios prigimties požiūriu. Žmogus sąmoningai bendradarbiauja kūrėjo sumanyje, sava valia iškelia idealius tikslus ir siekia jų. Todėl jis gali pakilti virš žemiškojo pasaulio. Tačiau ir žemiškajame pasaulyje žmogus privalo dorai gyventi, ir tik tuo jis gali patikti dievui. Tik per žemišąją gyvenimą, kaip per išmėginimą, galima užsitarnauti palaimą amžinajame gyvenime. Amžinasis gyvenimas, kaip tikslas, yra žemiškojo gyvenimo dorumo kriterijus. Taip žmogaus atsakomybė tarsi padvigubinama, nes jis tampa atsakingas ne tik prieš kitus žmones, bet ir prieš dievą.

Neotomistinės etikos teorija ne padeda atskleisti tikrąsias dorovingumo priežastis, bet kuria etinę konstrukciją, grindžiamą religiniais aksiominiais postulatais. Pagal šią teoriją, dorovė galinti būti sutalpinta į schemą, kurioje kiekvienas konkretus veiksmas turi savo idealų pavyzdį — direktyvą. Viską numato direktyvos paragrafai, o abejotinus veiksmus privalo spręsti specialistas-moralistas. Žmogaus savarankiškumui čia paliekama mažai galimybių.

Teistiškai traktuojant pasaulio tvarką, žmogaus tikslus, neotomistinė etika siejama su religija. Šios etikos požiūriu, tikrai doras gali būti tiksliai tikintis žmogus, nes tik jis gali jausti atsakomybę už savo slapčiausius jausmus, gali būti doras tiek mintyse, tiek darbuose. Savo protu žmogus sužino svarbiausius etikos dėsnius, bet amžinuosius dorovės įstatymus dievas apreiškė žmonėms tobulesniu būdu — per Mozę, pranašus ir Kristų. A. Maliauskis rašo, kad krikščioniškoji antgamtinė dorovė ne panaikina pasaulietinę etiką, bet kelia dorovę, priskiria jai pozityvias įstatymų pareigas, paskelbtas Kristaus ir jo bažnyčios. Religija dorovei, pasak neotomistų, ne tik naudinga, bet ir būtina. Mat jei žmogus atmeta aukščiausią tikslą — dievą, tai jo gyvenimo tikslu tampa šio gyvenimo gerovė. O ji negali būti dorovės pagrindu, nes neturi pakankamos sankcijos, reikalingos dorovės įstatymams vykdyti.

⁴ Maliauskis A. *Etika*, p. 12.

Gėrio galia žmoguje yra per silpna, todėl, be proto ir laisvos valios, reikia dar ir dievo meilės ir baimės — tik tada bus galima nugalėti pagundas, traukiančias žmogų į blogą.

Kaip katalikų bažnyčios ideologijos dalis, katalikiškoji etika buržuazinėje Lietuvoje buvo vienas socialinių santykių reguliavimo būdų, kitaip sakant, praktiškai veikė plačiuosius gyventojų sluoksnius. Daugelį tikinčiųjų patenkino dorovės pagrindimas autoritetu, o ne racionalių apmąstymu.

Vadovaudamiesi idealistine visuomenės reiškinių supratimo metodologija, Lietuvos neotomistai savo etiką nepagrįstai laikė panacėja nuo visų socialinių ligų. Visuomenę tobulai sutvarkyti, jų požiūriu, galima tik įgyvendinus krikščioniškas idėjas.

Neotomistinės etikos privalumas ir reikalingumas buvo argumentuojamas tuo, kad pasaulietinė etika neturinti pakankamos sankcijos, galinčios pasiekti žmogaus dvasios gelmes, kad žmogaus protas sau išsakyti negali. Šis teiginys atskleidžia vieną esminių neotomistinės etikos bruožų — nepasitikėjimą žmogumi. Tai savo ruožtu buvo aiškinama tuo, kad pasirinkimo situacijoje svarstykles dažnai į savo pusę nusveria egoizmas. Neotomistinė etika šią problemą išsprendė, įveddama dievo sankciją.

Neotomistinės etikos požiūriu, žmogaus prigimtis nesikeičia. Nors ji linkusi į gėrį, tačiau buvo sugadinta pirmosios nuodėmės, pastūmusios žmogų į blogį. Nuo to laiko visi žmonės gimsta su pirmosios nuodėmės ženklų. Čia išryškėja antras svarbus neotomistinės etikos bruožas — neistoriškumas.

Pagrindinis marksistinės etikos teiginys — bet kuri dorovė sąlygota socialiai ir istoriškai. Žmogaus esmė nėra abstraktas, bet konkrečių visuomeninių santykių visuma. Sąlygos taip pat kuria žmones, kaip ir žmonės sąlygas. Neigiant subjektyvumą, dorovė šiandien taptų bejėge deklaracija. Tai, kas socialiai vertinga, iš dalies tampa asmeniniu suinteresuotumu, pasireiškiančiu kaip sąžinės, pareigos balsas. Istorinė dorovinio proceso tendencija — visuomeninės prievartos pakeitimas laisvu individo apsisprendimu. Žmogaus dvasinio pasaulio tobulėjimas, sąmoningo dorovinio pasirinkimo vaidmens išaugimas ir yra dorovinio proceso pažangos rodiklis. Šiuo požiūriu neotomistinė etika su dievo sankcija ir atsakomybe prieš dievą yra praeities reliktas.

Neotomistai teigė, kad jų etikos privalumo kriterijus yra jos amžinieji dorovės principai. Ar galima kalbėti apie visuotinius dorovės principus marksistinės etikos požiūriu? Žinoma, galima. Juk kiekvienoje dorovės sistemoje yra bendražmogiškų elementų. Bendra yra ir psichologinė moralinių vertinimų išraiškos forma (sąžinės graužimas, kaltės jausmas ir kt.). Tačiau tai, kas bendražmogiška, savaime realizuotis negali. **Bendražmogiški principai realizuodavosi ir įsitvirtindavo tik klasine arba grupine forma.** Socialinių jėgų kova ir vyksta už bendražmogiškumo išplėtimą ir įgyvendinimą; kuo pažangesnė dorovė, tuo daugiau joje bendražmogiškų elementų, tuo aktualesnės jų realizacijos

galimybės. Religinė institucija, išreikšdama ir bendražmogiškus principus, pati savaime negali jų realizuoti, ji būtinai turi būti kurios nors socialinės jėgos pusėje.

Neotomistai suprato, kad žmogus savo poreikius gali tenkinti tik visuomenėje. Visuomenė, pasak jų, nėra išgalvota, jos šaknys yra žmogaus prigimtyje. Iš prigimties žmogus yra prisitaikęs gyventi visuomenėje, nuo pat mažens jam reikia jos pagalbos. Tačiau, kalbėdami apie sąžinės, kaltės, pareigos jausmus žmoguje, neotomistai nepripažino jiems visuomenės įtakos. Jie teisingai nurodė, kad yra atvejų, kai atskiro žmogaus sąžinė nusistačiusi prieš visuomenės nuomonę, tačiau tai interpretavo kaip visuomeniškumo paneigimo žmoguje įrodymą. Jie tvirtino, kad visuomenės nuomonė ir dorovės reikalavimai nėra tas pat, kad čia viskas daug sudėtingiau. Bet tos problemos jie nesprendė, o tik teigė, kad kiekvienas žmogus jau iš prigimties turi sąžinę. Neotomistai negalėjo suprasti visuomeniškumo ir individualumo dialektinio ryšio žmoguje, todėl dorovę aiškino, remdamiesi tuo, kad žmogaus dvasinis pasaulis yra savarankiškas visuomenės atžvilgiu. Tačiau tai dar nereiškia neotomizmo etikos subjektyvizmo. Mat patys neotomistai visur pabrėžia objektyvistinį savo sistemos pobūdį. Dievo teisė bei valia ir yra objektyvumas, pasireiškiantis per subjektą — žmogaus prigimtį.

Dorovės normų ir jų kilmės aiškinimas

Dorovės normas neotomistai suprato kaip dievo įstatymus. Tai rodo genetinę neotomistinės etikos priklausomybę nuo religijos. Dievas įskiepijo šiuos įstatymus žmogaus prigimčiai ir paskelbė juos per Kristų ir apaštalus. P. Malakauskis nurodo, kad „prigimtis tai esybė, entelechija, sąmoningo veržimosi prie tikslo idėja, kaip tobula kokio daikto sąmonė“⁵. Žmogaus prigimties, prigimtinių teisės, arba įstatymo, sąvokos neotomistinėje etikoje yra vienos svarbiausių. Su jomis siejasi ir proto — tų įstatymų suvokėjo ir reiškęjo — sąvoka. Pasak A. Maliauskio, „natūraliai įstatymai žmogui yra duoti kartu su protu“⁶. Eitinė prigimtinių įstatymų vertė yra ta, kad dorovės šaltiniu pripažįstama žmogaus ir kitų daiktų prigimtis, objektyvi jų esmė. Pati dorovė yra objektyvus reiškinys, o dorovinis vertinimas — tai perskaitymas to, kas slypi daiktų prigimtyje.

Aukščiausias įstatymas, pasak neotomistų, — tai amžinas įstatymas arba dievo planas. Yra prigimtinių įstatymų, skelbiančių amžiną įstatymą: daryti gera, o bloga vengti. Šie įstatymai pasireiškia kategorinio imperatyvo forma, todėl jų pagrindas turi būt aukštesnis už žmogaus prigimtį. Neprotingiems kūriniams prigimtinius įstatymus dievas paskelbė per natūralius polinkius, o protingiems — „betarpiu, taip sutvarkydamas žmogaus esmę, kad protas pažintų kai kurias praktiškas taisykles,

⁵ Malakauskis P. Prigimtios įstatymas. — Draugija, 1920, Nr. 7—8, p. 289.

⁶ Maliauskis A. Etika, p. 156.

kurių būtinai reikia laikytis"⁷. Prigimtiniai įstatymai sąmoningai pasireiškia žmoguje tik per protą. Kol žmogus neturi proto, įstatymai glūdi jame letargo būsenoje. Kai tik žmogus „ateina į protą, jame šitie prigimtieji įstatymai ir pradeda veikti“⁸.

Prigimties įstatymus neotomistai aiškina analogija. Visą gamtos gyvenimą valdo dėsningumai, tad analogiškai jie turi būti ir žmoguje — to paties dievo kūrinys. Bet žmogui, kaip tobuliausiai būtybei, netinka grubi fizinė prievarta. Jis privalo turėti tobulesnius įstatymus. Žmogaus prigimtiniai įstatymai ir yra tobuli ta prasme, kad jie reiškia ne fizinį, o tik moralinį būtinumą, ir todėl žmogus gali pasirinkti.

Neotomistų nuomone, pagrindinės prigimtinių įstatymų savybės — jų visuotinumas ir aiškumas. Kasdienis patyrimas mums rodo, kad tai, kas savaime yra gera ar bloga, priklauso nuo prigimties. Mes jaučiame didesnę malonumą tada, kai padarome ne tai, ką norėjome, bet tai, ką turėjome padaryti. Tas vidinis pareigos balsas ir yra ne kas kita, kaip mumyse viešpataujantis įstatymas. Pasak neotomistų, prigimtinių įstatymų buvimą rodo hipotetinis jų reikalingumas. Juk kiekvienas pozityvus (žmonių išleistas) įstatymas turi atitikti sveiko proto ir visuomeninės naudos reikalavimus. Pabrėžti ir įrodyti prigimtinių įstatymų, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo neturį nieko bendra su bažnyčia, buvimą neotomistams buvo naudinga, nes tai padėjo jiems išvengti pasaulietinės etikos atstovų priekaištų.

Neotomistai pateikia ir konfliktinių situacijų sprendimo schemą. Pasak jų, tokiu atveju svarbiausi yra prigimties įstatymai. Toliau eina dievo reikalai, kurie yra svarbesni už žmonių reikalus. Dvasios reikalai svarbesni už kūno reikalus, o pareiga yra svarbiau už meilę. Neotomistai pabrėžia, kad fundamentalus prigimtinių įstatymų elementas — žmogaus laimė, o formalus jų elementas, jų leidėjas — sutvėrėjas.

Kad įstatymai pasiektų savo tikslą, jie turi būti paskelbti. Kaipgi, neotomistų aiškinimu, yra paskelbti prigimties įstatymai? Proto pažinimu. Kad jie yra žinomi, rodo tai, jog „žemiausieji laukiniai atskiria, kas gera, o kas bloga“⁹. Jei žmogus nenori klausyti proto, tai jis pats kaltas. Žmogus, pasak neotomistų, gali elgtis priešingai, nes turi laisvą valią, bet protas jam tada sako, kad jo veiksmas yra tikrai blogas. Jei žmogus nevykdo prigimtinių įstatymų, gali būti, kad jo protas jau yra nesveikas. Taigi, nors protas prigimties pažinime vaidina svarbiausią vaidmenį, juo pasitikėti negalima, nes jis aptemdytas pirmosios nuodėmės ir gali klysti. Religine forma išreikštas pažinimo santykinumas neotomizme panaudojamas antgamtinio apreiškimo būtinumui pagrįsti. Religija negali apsiriboti santykinu pažinimu; ji visur siekia absoliuto, kuris yra jos esmė, todėl ir pažinime ji siekia absoliučios pilnumos. Ją pasiekti čia padeda antgamtinis apreiškimas. Jis papildo proto tiesas iki absoliučios tiesos. Taip pastatomas katalikų moralės rūmas,

⁷ Ten pat, p. 155.

⁸ Stankevičius J. Dora, p. 19.

⁹ Maliauskis A. Etika, p. 66.

kuris atrodo visuotinis, turi autoritetą, gilius motyvus ir galingą sankciją. Ir tik iš galutinių išvadų matome, kad protas yra pajungiamas bažnyčiai.

Prigimtinio įstatymo sąvoka atspindi neotomizmo ryšį su viduramžių scholastika, kuri žmoniškumo specifiką aiškino prigimtimi. Žmogaus esmės ieškojimas prigimtyje buvo pateisinamas viduramžiais, kai trūko mokslo duomenų. Bet neotomizmas nepaiso įrodytos mokslo tiesos, kad žmogaus prigimtį didžiulę įtaką turi gyvenimo sąlygos. Apie žmogaus prigimtį kalbėjo ir K. Marksas, bet nelaikė jos nekintama. Jis suprato ją kaip istorišką žmoniškumo pasireiškimą. Žmogus, jo nuomone,— būtybė, kurianti pasaulį ir save, nes visą gamtą ji daro sąmoningos ir laisvos veiklos objektu. Moralė egzistuoja sąmonėje, bet jos šaltinis — ne dievas ir ne tik individuali psichika, o visuomeninės sąlygos. Jei nebūtų visuomeninių santykių, nebūtų ir moralės normų.

Dorovės normos, apie kurias kalba neotomistai, yra elementarūs bendriausi dorovės principai, labiausiai abstrahuotos dorovinės sąmonės formos. Reikia sutikti, kad yra dorovės principų, senesnių už vieną ar net kelias ekonomines-visuomenines formacijas. Tie principai yra tokie bendražmogiški, kad sudaro ir priešingų klasių dorovės elementus. Jie yra žmogaus vystymosi rezultatas. Neotomistų teiginys apie šių principų amžinumą atspindi tą visuomenės raidos etapą, kai buvo manoma, jog už kintamumo yra kažkas pastovaus, ir tos pastovios esmės buvo ieškoma. Pažinimo procese žmogaus sąmonei būdingas užbaigtumo siekimas, kuriuo ir pasinaudojo neotomistinė filosofija.

Etinis vertinimas

Kokį elgesį ir kodėl mes vadiname doru? Nuo to, kaip atsakoma į šį klausimą, priklauso etinės sistemos pobūdis. Neotomizmas šią problemą sprendžia objektyvizmo naudai. Subjektyvistiniai bei utilitaristiniai sprendimai čia argumentuotai kritikuojami.

Neotomizmo požiūriu, tam, kad veiksmą būtų galima laikyti doru, protas būtinai turi nustatyti elgesio santykį su dorovės norma. Neotomistų nuomone, dorumo šaltinis yra objektyvus ir subjektyvus. Objektyvus šaltinis daugiausia ir lemia elgesio dorumą ar nedorumą. Jei valios objektas geras, ir elgesys geras, „jei valia krypta į gerą objektą, tai ir valios aktas geras, jei objektas blogas, tai ir aktas yra blogas“¹⁰. Objekto dorumą, nedorumą ar indiferentiškumą dorovei nurodo protas. Taigi valia priklauso nuo proto ir nuo objekto. Kad moralumas „nėra nuo mūsų prigulmingas, aiškiai skelbia mums mūsų sąmonė“¹¹. Jei moralumas priklausytų nuo mūsų pačių, tai, neotomistų nuomone, mes visus savo veiksmus galėtume laikyti gerais, bet taip nėra. „Blogas dar-

¹⁰ Cathrein W. *Filozofia moralna*.— Warszawa, 1904, s. 204.

¹¹ Čibiras K. *Doros objektyvumas*.— Kaunas, 1919, p. 7.

bas lieka blogas net ir tuomet, kada jisai mūsų pačių atliktas" ¹². Neotomistų moto šiuo klausimu yra toks: *actus specificatur ab objecto* (veiksmas priklauso nuo objekto). Moralinė prievarta, pasak K. Čihiro, nėra akla, nes mūsų protas ją aiškina. Kartu tai rodo, kad ji kyla ne iš paties proto. Mat į akis krinta dorovės normų ir principų visuotinumas, pastovumas, absoliutumas ir būtinumas. Nedorų darbų niekas nelaiko dorais. Vadinasi, yra dorovės dėsnių, kurių niekas negali sugriauti. Galima jų nesilaikyti, bet vis dėlto jausiesi blogai pasielgęs. Taigi, pasak neotomistų, visa, ką žmogus sukuria, yra laikina, o dorovės dėsniai yra absoliutūs. Vadinasi, jie nėra žmogaus kūrinys.

Teisės ir įpročiai, neotomistų požiūriu, negali būti dorovės pagrindų, nes patys reikalauja dorovinio pagrindimo. Savo buvimu jie ne nustato, o tik suponuoja dorovę. „Teisės gali padaryti blogą dalyką teisėtu, bet geru vistiek nepadarys“ ¹³. Todėl reikia normos, kuri būtų aukščiau teisių, papročių, tradicijų ir žmonių nuomonių.

Jei dorovė būtų subjektyvi, tai nebūtų ir dorovės mokslo, nes mokslo uždavinys — nustatyti visuotinius dėsnius. Etikų uždavinys tada būtų ne surasti ir pagrįsti dorovės dėsnius, o tik pareikšti nuomones.

Negana to, sako neotomistai, mūsų sąžinė liepia vienus dalykus daryti, o kitų vengti. Kaip tai paaiškinti? K. Čibiras tai laiko tikriausiu argumentu prieš subjektyvizmą. Subjektyvizmas čia bejėgis, nes nesugeba išaiškinti vidinio žmogaus gyvenimo. O „čia reikia pamato ir priežasties, nuo mūsų neprigulmingos“ ¹⁴.

Dorovės objektyvumo priešai, nurodo K. Čibiras, mėgsta priekaištauti, kad žmogus toli gražu ne visur ir ne visada tą patį dalyką laiko doru. Su tuo esą negalima nesutikti, bet tai nesusiję su pagrindiniais dorovės principais. Visur ir visada, pasak jo, buvo skiriama gera ir bloga, dorybė ir nedorybė, suprantamas nuopelnas ir kaltė, tikima aukštesne esybe. Kas kita, kad tuos pačius principus ne visur ir ne visada buvo galima pritaikyti. Jeigu sugedusios tautos, anot K. Čihiro, būtų žiūrėjusios subjektyvistiškai, jos galėjo visiškai pakeisti dorovės sąvokas, bet to neatsitiko. Cicerono žodžiais tariant, nei medžio, nei arklio stiprumas nepriklauso nuo nuomonės, o tik nuo prigimties. Lietuvos neotomistai manė taip pat. J. Gobis rašė, kad „pati doros esmė instinktyviai gimsta, nes visų normalių žmonių sąžinė tuos pačius imperatyvus diktuoja“ ¹⁵.

Taigi neotomizmui dorovės pagrindas yra objektyvus, dorovė kyla iš žmogaus ir iš dorovės objektų prigimties. Vertybės slypi būtyje, o gėris ir blogis yra jai imanentiški. Dorovinio elgesio prigimtis yra ne tik žmoguje, bet ir objektyvioje tikrovėje. Veiksmo objektas yra esminis gėrio ir blogio skirtumo kriterijus. O paties objekto dorumas

¹² Ten pat.

¹³ Ten pat, p. 15.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Gobis J. Mokslas, dailė ir dora kaip absoliučios laimės atspindys.— Draugija, Nr. 9—10, 1920, p. 359.

priklauso nuo to, ar atitinka jis protingą žmogaus prigimtį. Ją nurodo protas, bet „objektyvus, nepareinamai nuo proto pažinimo esantis pačiuose dalykuose skirtumo mastas ir yra objektyvi etiško veikimo norma“¹⁶.

Neotomistai aiškino, kad, be objektyvaus dorovės turinio, yra ir subjektyvi jos forma, kylanti iš mūsų proto. Žmogaus elgesio gerumas ar blogumas proto požiūriu yra subjektyvus arba formalus, nes protas gali klysti. Todėl subjektyvus dorumas priklauso nuo objektyvaus. Protas padeda mums suformuluoti dorovines direktyvas, nes jis remiasi daiktų prigimties pažinimu. Skirtingi požiūriai atsiranda dėl netinkamo tikrovės pažinimo, o intelektualinės klaidos — ieškant to, kas malonu, o ne to, kas turi būti.

Žmogus, pasak neotomistų, gali etiškai vertinti tik žinodamas aukščiausią veikimo tikslą. A. Maliauskis pritaria tiems, kurie nurodo žmogui du tikslus — artimiausią ir tolimiausią. Artimiausias — tai protinga žmogaus prigimtis, o tolimiausias — dievo esybė. K. Čibiras taip pat teigia, kad „tinkamesnio doros pagrindo nerasime kaip tik dalykų prigimtyje, o galutinai Dievo esybėje“¹⁷. P. Malakauskio manymu, prigimtis yra amžinas ir švenčiausias dalykas, nes „pats Dievas negali atmainyti prigimties įstatymo“¹⁸. Taigi aukščiausia dorovės norma — prigimtis, kurios autorius — dievas. Neotomistams dorovės šaltinis — ne dievo valia, o dievo esmė. Tai esminis skirtumas tarp neotomistinės ir protestantiškos dorovės interpretacijos. A. Jakštas teigia: „Dorovės dėsniai nepareina nuo laisvos dievo valios, bet jie savaime remiasi būtiniais santykiais tarp Dievo ir žmogaus, tarp žmogaus ir jo artimo, tarp žmogaus sielos ir kūno, tarp juslinio potūrio ir valios“¹⁹. Tokia dievo nustatyta tvarka. Neotomistams nepriimtinas protestantiškas požiūris, kad dorovės normos priklauso nuo aklos ir kintančios dievo valios. Jie ypač pabrėžia šių normų pastovumą ir amžinumą. Pasak K. Čibiro, „ne dievo valia, tik jo esmė yra galutinis doros pagrindas“²⁰. Neotomistų požiūriu, dievo esmė (actus purus) duota pasauliui, ir protas gali ją pažinti. Savo būties teorijoje pasaulį jie aiškina kaip nenutrūkstamą dievo veikimą jame. Dievas yra ir transcendentiškas, ir imanentiškas pasauliui. Kaip pirmasis pagrindas ir galutinė priežastis, jis suteikia daiktams formą, kaip „actus purus“ — dalyvauja kiekviename gamtos reiškinyje dvasinės jo esmės pavidalu. Dievo transcendencijos idėja papildoma imanentiniu jo dalyvavimu pasaulyje. Todėl galima suprasti ir K. Čibiro teiginį, jog „krikščionių filosofija drąsiai tvirtina, kad doros dėsniai remiasi pačiais dalykais, kad tai eina ne tik iš Dievo ir žmonių valios, bet yra dalykų esmė pamatuota“²¹.

¹⁶ Maliauskis A. *Etika*, p. 130.

¹⁷ Čibiras K. *Doros objektyvumas*, p. 17.

¹⁸ Malakauskis P. *Prigimties įstatymas*. — *Draugija*, 1920, Nr. 11—12, p. 446.

¹⁹ Jakštas A. *Aukščiausias gėris*. — Kaunas, 1937, p. 34.

²⁰ Čibiras K. *Doros objektyvumas*, p. 18.

²¹ Ten pat, p. 5.

Neotomistams dievo sukurtasis pasaulis yra protingai sutvarkytas. Niekas negali nepaklusti dievo nustatytai tvarkai. Tvarka atspindi protingą dievo ir pasaulio prigimtį, ir jos ardyti negalima. Tai buvo paranki priemonė pateisinti buržuazinę tikrovę. Blogį laikydamas „dievo tvarkos ardymu“ ir teigdamas, kad privatinė nuosavybė turi būti neleidžiama, P. Bučys norėjo pateisinti buržuazinę santvarką Lietuvoje.

Taigi neotomistinėje etikoje gėris ir blogis tik formaliai priklauso nuo subjektyvaus vertinimo, nes imanentiškai jis slypi objektyvioje tikrovėje, yra pačios būties savybė. Vertina žmonės, bet pati vertė priklauso nuo objektyviai egzistuojančios dorovės objektų esmės. Valios objektu gali būti ne tik už žmogaus esantys objektai, bet ir mūsų pačių veiksmai, kurie geri arba blogi yra savaime, savo esme. Subjektyviai veikiančio žmogaus tikslas turi įtakos valios akto dorumui, bet jei valios objektas yra blogas, tai ir geras tikslas valios nepateisina.

Taigi neotomistinėje etikoje dorumo šaltinių yra daug. Tai ir valios objektai, atitinką arba prieštaraują protingai žmogaus prigimčiai, ir apreiškimo paskelbti įstatymai, ir žmogaus proto sprendimai bei valios veiksmai. Visa tai reikalinga objektyviai ir subjektyviai dorovės prigimčiai suderinti. Neotomistų nuomone, dorovės normos yra pastovios ir amžinos, o žmogus turi tik suderinti elgesį su tų normų reikalavimais.

Gėris ir blogis

Gėris ir blogis neotomizme suprantami metafizine, fizine ir moraline prasme. Gėris, sutampas su absoliučiu tobulumu, suprantamas ontologiškai, kaip pozityvus dievo atributas. Metafizinio blogio priežastimi laikomas sukurtojo pasaulio kintamumas. Todėl blogis tampa imanentišku ir būtinu šio pasaulio elementu. Fizinis blogis turi daugiau reikšmės, sprendžiant kančios problemą. Moralinį blogį tomizmas aiškina, remdamasis Augustino blogio, kaip gėrio trūkumo, koncepcija. Nuodėmė priklauso ne nuo dievo, o nuo žmogaus valios.

Apibrėždami gėrį, neotomistai remiasi Aristotelio teze, kad gėris yra tai, ko visi trokšta. Trokšti galima daug ko, tačiau aukščiausia gėrybė yra dvasinis gėris. Tomistai gėrį suprantą labai įvairiai. P. Kuraitis rašo, jog „kiekviena būtis sau ir savyje yra gera. Kiekviena subtancinė būtis yra gera dėl to, kad egzistuoja“²². A. Jakšto manymu, „apskritai gera yra tik dievo būtis“²³. Tinkamumas A. Jakštui yra labai svarbus gerumo atributas. Gera, pasak jo, tai, „kas būčiai pritinka, yra reikalinga ir net būtina“²⁴. Sakydamas, kad trokšti gali tik gyvybė ir valia, o „gėris yra valios objektas“²⁵, jis stengiasi priartinti filosofinį

²² Kuraitis P. Ontologija.— Kaunas, 1931, t. 1, p. 186.

²³ Jakštas A. Pikto problema.— Kaunas, 1935, p. 19.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Jakštas A. Aukščiausias gėris, p. 8.

gėrio supratimą prie religinio. Jis sako: „Mes imame gėrį ne kaip sausą abstrakciją, bet kaip begalinę tobulybę, kaip ribų neturinčią asmenybę“²⁶. P. Kuraitis pabrėžia tobulėjimą kaip vieną pagrindinių gėrio atributų. Gėris „negali būti gėriu be sąryšio su aukščiausiu gėriu“²⁷. P. Kuraitis, kaip ir A. Jakštas, gėrį mėgina konkretizuoti. Jis rašo, kad „gėris yra realizuojamas tik konkrečioje būtyje, yra konkrečios būties savybė“²⁸, tačiau apskritai išlieka abstraktus gėrio pradai. A. Maliauskis kritikuoja kitokius gėrio aiškinimus. Kantiška gėrio samprata jam nepriimtina: nei žmonijos gerovė, nei kultūros pažanga jo nepatenkina. Jo nuomone, „visuomenės gerovė nužemina žmogų, paskelbdama jį priemone, o be to, jei pasaulis eina prie mirties, tai ir kultūros rezultatai nebeturės prasmės“²⁹.

Moralinis gėris yra tas, kurio siekia protą ir valią turinčios būtybės. Jeigu gėrio prigimtis objektyvi kaip ir subjekto, tai ir valia turėtų būti objektyvi ir nuo žmogaus nepriklausanti. Todėl neotomistai čia remiasi protu. Protas vaidina lemiamą vaidmenį, nustatant gėrį ir blogį, bet jo nurodymai gali būti ir klaidingi. Taigi protas, o ne valia yra tikroji blogio priežastis. I. Kanto „gera valia“ A. Maliauskiui nepriimtina, nes nepriklauso nuo veiksmo objekto. Neotomistinėje moralumo teorijoje gėris sąlygojamas dviejų aplinkybių: veiksmo objekto ir paties veikėjo. Lemiamą žodį taria pats objektas. Tačiau neotomizmas negali atsisakyti ir subjektyvumo, nes tada nebūtų įmanoma paaiškinti blogio.

Neotomistinei etikai būdingas ir gėrio bei tikslo sutapatinimas. Pasak K. Skruodžio, „žmogaus tikslas siekti visuotinio gėrio“³⁰. P. Kuraičio teigimu, gėris, „būdamas tikslas, tobulina prigimtį, kuri jo siekia“³¹. Todėl žmogus, neotomistų požiūriu, iš prigimties visa savo esme veržiasi prie tiesos, gėrio ir amžinumo. Pasak A. Maliauskio, klysta eudemonistai, žmogų laikydami aukščiausiu tikslu, „nes begalinis gėris tėra Dievas“³². Gera yra tai, kuo mes turime būti pagal savo prigimtį. M. Reinys rašo, kad „gėrio troškimas nėra laisvė, tai yra prigimtis“³³. Taigi gėris žmogui yra moralinė būtinybė. O kaip tada su laisve? Šis klausimas lietuviškojoje neotomistinėje etikoje liko be atsako.

Tomas Akvinietis teigė, kad pasaulis sukurtas pagal dievišką planą. Kur yra būtinumas, ten laisvės nėra. Nors moralinis būtinumas yra kas kita, tačiau jis taip pat daro žmogų nelaisvą. Tomas Akvinietis mėgino spręsti šį prieštaravimą, gėrio troškimą laikydamas tobulu laisvės ženklu, o blogio — jos trūkumo ženklu. Sakydamas, kad ten, kur tobula laisvė, negali būti siekiama blogio, Tomas Akvinietis turėjo gal-

²⁶ Ten pat, p. 14.

²⁷ Kuraitis P. Ontologija, t. 1, p. 186.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Maliauskis A. Etika, p. 112.

³⁰ Skruodys K. Etika, p. 9.

³¹ Kuraitis P. Ontologija, t. 1, p. 181.

³² Maliauskis A. Etika, p. 119.

³³ Reinys M. Psichologiškosios laisvės bruožai.— Logos, 1924, Nr. 1, p. 34.

voje dialektinį laisvės ir būtinumo santykį, bet tuo problemos neišsprendė. Apsiribojant neotomistine sistema, jos išspręsti neįmanoma.

Blogį Lietuvos neotomistai suprato kaip neturintį savo substancialaus pagrindo, kaip trūkumą, nukrypimą nuo tikslo. Jie rėmėsi T. Akviniečio teze: „Nėra blogio, kuris neišeitų į gera. Gėris kyla iš sveikos priežasties, blogis — iš bet kokio trūkumo“. P. Kuraitis teigia, kad apie blogį tikslinga kalbėti kaip apie netobulumą, reliatyvumą. Blogis neturi formalios priežasties, o tik subjektyvią, „iškrypimas gali egzistuoti ne savyje, o tik daiktuose“³⁴. A. Jakštas blogį supranta kaip „tai, ko neturėtų būti“³⁵. Metafiziniu požiūriu, kad pasaulyje būtų harmonija, būtinų įvairios gėrio pakopos, todėl tam tikras blogis ne trukdo visatos harmonijai, o yra jai būtinas.

Moralinio blogio priežastimi Lietuvos neotomistai laikė žmogaus valią. A. Jakštas rašė, kad „Dievas nekuria blogio, o tik leidžia“³⁶. Tai atitinka T. Akviniečio tezė, kad dievas yra leidėjas blogio kaip bausmės, bet ne kaip kaltės. P. Bučys A. Maceinos pastabą, jog „piktas yra nenormalumas pasaulyje“³⁷, laiko geru blogio apibūdinimu. Blogis yra ir tvarkos ardymo rezultatas. Todėl galutinės moralinio blogio priežasties reikia „ieškoti pirmoje nuodėmėje, suardžiusioje harmoningą Visatos santvarką“³⁸.

Neotomistai teigė, kad blogio reikia neapkęsti; jie ir klasių kovos etiką laikė blogiu, nes ji esanti pagrįsta ne meile, o neapykanta. Ateistinės pažiūros jie taip pat laikė nukrypimu nuo dieviškos tiesos. Tokiu atveju kyla klausimas, kodėl dievas leidžia blogį? A. Jakšto nuomone, blogį pateisina tai, „kad Dievas iš pikto sugeba gauti gera“³⁹. P. Bučys ypač pabrėžė nesitaikstymą su blogiu (suprasdamas jį kaip tai, kas priešinga bažnyčiai).

Taigi neotomistinėje lietuvių etikoje gėris ir blogis aiškinami metafiziškai. Gėris suvokiamas kaip dvasinė būtis. Žmogaus poelgis moraliai geras, jeigu nukreiptas į galutinį tikslą — aukščiausią gėrį, kuris yra dievas. Moralinis blogis aiškinamas kaip trūkumas ir grindžiamas pirmąja nuodėme. Iki mokslinio šių dalykų supratimo neotomistinė etika buvo toli. Teigiamu jos momentu laikytina tai, kad blogis ir gėris buvo suprantami kaip neegzistuojantys vienas be kito.

³⁴ Kuraitis P. Ontologija, t. 1, p. 194.

³⁵ Jakštas A. Pikto problema, p. 17.

³⁶ Ten pat, p. 56.

³⁷ Bučys P. Su Jakštu per pikto laukus. — Kaunas, 1937, p. 7.

³⁸ Navickas J. Blogio problema. — Ateitis, 1930, Nr. 2—3, p. 100.

³⁹ Jakštas A. Pikto problema, p. 44.